

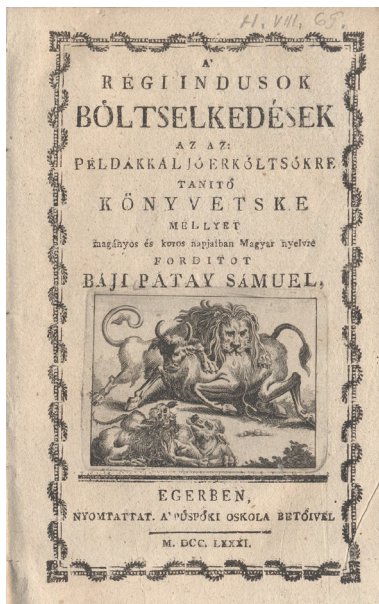
CSORBA ERZSÉBET

ŐSI HINDU TANMESÉK:
A *PANCSATANTRA* AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYEI KÖNYVTÁRBAN

Eszterházy Károly püspök mecénási tevékenységét mi sem illusztrálhatná jobban, mint az egri Főegyházmegyei Könyvtár gyűjteményének egyik darabja, még hozzá *A' Régi Indusok Böltselkedések azaz: Példákkal jó erkölcsökre tanító könyvetske, melyet magányos és koros napjaiban Magyar nyelvre fordított Báji Patay Sámuel (Egerben nyomtattat.[ott] A' Püspöki Oskola Betőivel M. DCC.LXXXI.),* mely valójában az ősi *Pancsatantra* első teljes magyar fordítása.

A címlapot Patay Sámuel „alázatos ajánló levele” követi, melyben hálásan köszöni meg Eszterházy püspöknek, aki iránta „elejitül fogva bizonyítani méltóztatott nagy érdemű kegyelmességeit”, a lehetőséget, hogy hajlott kora ellenére kinyomtattatta ezt az Indiából származó, arab, görög, latin és francia nyelven már megjelent példákkal jó erkölcsökre tanító könyvecskét. Mint írja: „De kinek is ajánlhatnám [...] méltóbban, mint Excellenciádnak? a ki mint Fenix madár, e' mi Magyar Nemzetünknek már tsak nem meg holt nyelvét, elaludt hamvából fel támasztani; a' jó erkölcsöket is, dicséretes régi Tanítóknak módjok szerint, példák által előmeneteles szorgalmatosságával gyakoroltatni ditsőségesnek tartja.”¹

A kötettel kapcsolatban több kérdés is felvetődik. Elsőként, hogy mi a *Pancsatantra*. Továbbá, hogy ki volt a fordító, Báji Patay Sámuel. Fontos megvizsgálni, hogy mennyiben tér el a *Régi Indusok Böltselkedések* szövegváltozat az eredeti alapján készült, 1992-es Balogh Barna-féle *Pancsatantra*-fordítástól. Végül pedig, hogy mit tudunk a könyv utóéletéről.

(Kép forrása: Főegyházmegyei Könyvtár, Eger, H. VIII.65 sajtó fotó)

¹ *A' Régi Indusok Böltselkedések azaz Példákkal jó erkölcsökre tanító könyvetske, melyet magányos és koros napjaiban Magyar nyelvre fordított Báji PATAY Sámuel, Eger: Püspöki Oskola Betőivel, 1781. Ajánlás Eszterházy Károlynak: 4[v].*

Mi a *Pancsatantra*?

A *Pancsatantra* az életbölcesség, a célravezető cselekvés régi indiai tankönyve, Szabó Péter szavaival élve „politikai tankönyv és erkölcsi intelmek tárháza, verses bölcs mondások, novellák, mesék és állatmesék gyűjteménye egyszerre”.²

Címe Öt tankönyvet jelent (Pancsa = öt, tantra = fonál, tétel, tan, tankönyv). Bevezetésében olvasható, hogy Mahilarópja városában (a Dekkán-fennsíkon, délen) élt Amarasakti, egy gazdag és hatalmas uralkodó, akinek három szép, ámde nehézfejű fia volt, akik nem szerették a könyveket. Nem akarták a szanszkrit nyelv grammatikáját tizenkét évig tanulni, majd a *dharmát*, a törvény és jogrendszer tankönyvét, az *arthát*, a célszerű cselekvés tudományát, és a *kámát*, a szórakozás és szerelem tanát.³ Ezek nélkül azonban sehogy sem tudták elsajátítani az uralkodáshoz szükséges ismereteket. Az egyik tanácsadó a tudós Visnusermant ajánlotta Amarasaktinak, aki már „minden könyvet elolvasott”.⁴ Ő elvállalta a királyfiak oktatását, és öt könyvet szerkesztett egybe, melyek segítségével a hercegek fél év alatt megismerték az életbölcességeket, megtanultak mindent, amire az uralkodáshoz szükségük lehetett. Ez a kerettörténet foglalja egybe az öt könyvet, melyek címe:

- Barátok meghasonlása (Mitra-bheda)
- Barátok szerzése (Mitra-lābha vagy Mitra-samprāpti)
- A varjak és baglyok háborúja (Kākolūkīyam)
- A szerzemény elvesztése (Labdha-praṇāsam)
- A hebehurgia cselekvés (Aparīkṣita-kāraṇam)⁵

Az első két könyv az államapparátus számára megfelelő személyek kiválasztásához nyújt segítséget, a harmadik az ország védelmére készít fel, a negyedik és ötödik pedig az elért eredmények megőrzését célozza. Ezzel a feltételezett szerző, Visnuserman példaképének, Csánakjának/Kautaljának (a Maurja-dinasztia alapítójának, Csandragupta királynak a minisztere, Kr. e. 3. sz.) *Arthasásztra* (A célszerű

² <https://www.kagylokurt.hu/1006/tarsadalomtudomany/a-pancsatantra-nehany-jellemzoje-es-erkezesenek-utvonala.html> (utolsó letöltés: 2024. február 12.)

³ HARMATTA János: Bevezető tanulmány. In: *Pancsatantra azaz Ötös könyv*. [Budapest]: Magyar Helikon 1959, 8.

⁴ *Pancsatantra. Hindu tanmesék*. Összegyűjtötte és fordította: BALOGH Barna. Budapest: Statiquum K. – Jupiter K. [1992], 7.

⁵ Katrin STAMM: *Migration und Inkulturation von Fabelmotiven am Beispiel der Fabel „Der Affe und das Krokodil“ aus dem indischen Pañcatantra* 2009. Hausarbeit zum Seminar: Migration und Mehrsprachigkeit

Universität Flensburg, bei Prof. Apeltauer SS 09, 10. https://www.researchgate.net/publication/280942252_Migration_und_Inkulturation_von_Fabelmotiven_am_Beispiel_der_Fabel_Der_Affe_und_das_Krokodil_aus_dem_indischen_Pancatantra (utolsó letöltés: 2023. augusztus 01.)

cselekvés tankönyve) című műve nyomán öt alapvető fontosságú tételt választott ki, melyek egy birodalom kormányzására, a politika tudományának elsajátítására készítik fel olvasójukat.⁶ Ezáltal a mű a középkori Európában elterjedt fejedelmi vagy királytükrök műfajával ('Fürstenspiegel') állítható párhuzamba.⁷

A mű szerkezete különleges, mert van egy, az öt könyvet összefoglaló kerettörténet, amely a hercegek és Visnusarman históriája. Emellett mind az öt könyvnek megvan a saját kerettörténete is, mely egy tételt állít fel, amelyet aztán egy-egy mesével magyaráz meg, melyekbe további tételeket sző bele, ezeket szintén újabb mesékkel megmagyarázva. Ezek az adott mese elején álló tantételek rövid, tömör versek, vagyis szútrák,⁸ ismétlődnek a mese végén. A szerző érdeme, hogy úgy tudta összekapcsolni a rövid, nagyon tömör, szinte már érthetetlen szútrákat – melyeket tantételekként kellett memorizálni – a mesével, hogy egy érthető, könnyen értelmezhető és tanulható egység vált belőlük.

Már az óind irodalomban jelenlévő és kedvelt műfaj volt az állatmese, vadászbeszélés és egyéb történet. India nagy hindu eposza, a *Mahabharata* szövegében is találunk meséket, a buddhista szent iratok közé tartozó *Dzsátaka* pedig 500 mesét tartalmaz. Ebben a gyűjteményben már verseket fűztek a mesék közé, melyek segítettek a lényeg megjegyzését, ugyanúgy, mint a szútrák esetében. Mindez még a vándor mesemondók idejére, a szóbeli hagyományozás korszakára nyúlik vissza, amikor a szútrákat is mnemotechnikai eszközként használták fel.⁹

A *Pancsatantra* meséinek segítségével megismerjük a korabeli indiai társadalom szerkezetét, változatos képet kapunk annak különböző rétegeiről – a korabeli ind királyi udvar lakóiról, az uralkodó, a miniszterek, szolgák, és katonák tetteiről és életéről, a városok népességéről, nagykereskedők, kézművesek, iparosok, parasztok, a papok, szerzetesek és vadászok világáról. A gyűjtemény meséi és állatmeséi ezt a társadalmat tükrözik vissza, az állatok embereket személyesítenek meg. Tehát egyéniségeket bújttattak állati alakba, ellentétben Aesopus fabuláival, melyekben az állatok állandó természetük szerint viselkednek.¹⁰ Az előbbi mesékben a régi India világszemléletének, a lélekvándorlásnak köszönhetően az emberi társadalom és az állatvilág sajátos egységet képez.¹¹

⁶ Harmatta, 9.

⁷ <https://www.litwiss-online.uni-kiel.de/wp-content/uploads/2015/09/02-Novellistik-Orientalische-Urspr%C3%BCnge-Protokoll-01.11.2011.pdf> (utolsó letöltés: 2024. február 13.)

Marcus LANDAU: *Die Quellen des Dekameron*. Zweite, sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Stuttgart: J. Scheible's Verlagsbuchhandlung 1884, 11.

⁸ <https://www.kagylokurt.hu/1006/tarsadalomtudomany/a-pancsatantra-nehany-jellemzoje-es-erkezesenek-utvonala.html> (utolsó letöltés: 2024. február 12.)

⁹ Harmatta, 13.

¹⁰ BOGNÁR Teofil: Kalilah va Dimnah. In: *Egyetemes Philológiai Közlöny* 15/10 (1891), 1009.

¹¹ Harmatta, 16.

Ezen a ponton felvetődik a *Pancsatantra* keletkezésének és szerzőségének kérdése. Bár a bevezetőben konkrét adatokat kapunk, mindeddig sem Mahilatrópja városát, sem Amarasakti uralkodót nem sikerült azonosítani, és a brahmana Visnusarman neve is álnév, melynek jelentése „Visnu isten védence”. Valószínűleg egy szerző sem dicsekedett volna leendő uralkodóinak butaságával, különösen nem az ókori kelet birodalmainak egyikében. Theodor Benfey, a neves német indológus véleménye szerint a *Pancsatantra* állatmeséi nem kifejezetten népi eredetűek, hanem nagy ravasszággal kigondolt és átalakított fabulák, melyek mögött egy bizonyos személy rejtőzik.¹²

Bár a későbbiekben felvetődött Bidpaynak/Bidpainak vagy Pilpaynak mint esetleges szerzőnek a neve, személyéről azonban nem áll rendelkezésre információ, a név megjelenése pedig az arab fordításhoz köthető.¹³ A *Pancsatantra* szerzőjéről nem tudunk semmi biztosat azon kívül, hogy a fent már említett Csánakjának/Kautaljának tisztelője volt. Ez a tény viszont a mesegyűjtemény keletkezésének idejéhez vezet közelebb bennünket.¹⁴ Csánakja uralkodója, Csandragupta, akiről a görög történetíró, Mégaszthenész, I. Szeleukosz követje is megemlékezik, Szeleukosz kortársa volt.¹⁵ Ebből következtethetők Csánakja a Kr. e. 3. században írta *Arthasásztra* című könyvét, a *Pancsatantra* tehát ezután születhetett. Legvalószínűbb, hogy a szanszkrit irodalom harmadik, klasszikus korszakában, a Kr. e. 2. század és a Kr. u. 4. század között keletkezett.¹⁶ Harmatta János a Kr. u. 2–3. századra datálta.¹⁷ Benfey véleménye szerint a mű eredetileg 12, esetleg 11 vagy 13 könyvből állhatott.¹⁸ Nagy valószínűséggel korábbi motívumokat is beépíthettek a szövegbe, amely először élőszó útján hagyományozódott – ahogy más hasonló ősi kultúrák esetében is történt –, és csak később született meg az írott szövegváltozat. Annyi bizonyos, hogy a *Pancsatantra* a Kr. u. 6. században már híres és India határain kívül is ismert könyv volt, mert Koaszrau Anusirván perzsa uralkodó (531–579) Burzoé/Burzoe nevű orvosát bízta

¹² <https://www.kagyloktur.hu/1006/tarsadalomtudomany/a-pancsatantra-nehany-jellemzoje-es-erkezesenek-utvonala.html> (utolsó letöltés: 2024. február 12.)

¹³ <https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/bidpai> (utolsó letöltés: 2024. február 29.) Ennek a hagyománynak a következtében találhatóak a *Pancsatantra* változatai között Bidpai és Lokman meséi, illetve nekik tulajdonított változatok.

¹⁴ Harmatta, 9.

¹⁵ WOJTILLA Gyula: *A mesés India. A legrégebbi magaskultúrától a XVIII. századig*. Budapest: Gondolat 1988, 102.

¹⁶ Vannak feltételezések, melyek a mű keletkezését Kr. e. 1000 körülre teszik az óbuddhista *Dzsátaka* legendákban, a *Mahabharata* és *Ramajana* szanszkrit eposzokban vagy az *Arthasásztrában* található idézetek és rokon motívumok miatt, de ez elég merész elképzelés. (Stamm, 15.)

¹⁷ Harmatta, 10.

¹⁸ THEODOR BENFEY: Einleitung. Über das Indische Grundwerk und dessen Ausflüsse, sowie über die Quellen und Verbreitung des Inhalts derselben. In: *Pantschatantra, Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen*, aus dem Sanskrit übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen von Theodor Benfey. Erster Teil. Leipzig: Brockhaus 1859, XIV.

meg azzal, hogy az ind királyi udvarból szerezzék meg neki azt a könyvet, ami „mind-
 azt tartalmazza, amit a királyoknak az uralkodáshoz és a helyes életmódhoz tudnia
 kell”.¹⁹ Burzoé ennek eleget is tett, megszerezte a könyvet, lefordította pehlevire,²⁰
 kicsempészte az országból, és ünnepélyesen bemutatta a perzsa király udvarában 550
 körül. Ezt több mint 60 nyelven közel 300 fordítás követte.²¹

A *Pancsatantra* ősi szövege elveszett. Több átdolgozás született, melyek két fej-
 lődési irányt adtak az eredeti szövegnek. Az egyikbe mind több szútrát illesztettek,
 hogy politikai tankönyv jellegét egyre intenzívebben kidomborítsák, míg a másiknak
 újabb és újabb mesék hozzáadásával a szépirodalmi karakterét erősítették, olyannyira,
 hogy létezett olyan átdolgozás, amely mesegyűjteménnyé alakította a művet. Így tehát
 az *Ős-Pancsatantrának* két változata alakult ki, a kevesebb mesével és több verssel/
 szútrával rendelkező *Tantrakhjajika* (*Tantrakhajika*), melynek kézírata Kasmírban
 (Északnyugat-Indiában) maradt fenn, és a több mesét tartalmazó *Pancsatantra*, mely-
 nek szövege elveszett, és amely alapján az első perzsa fordítás készült. Ezek szövegei
 még elég közel álltak egymáshoz. Körülbelül ugyanekkor, Kr. u. 500 körül alakult ki
 a *Hitópadésa* (*Hasznos tanácsok*), az egyik legnépszerűbb mesegyűjtemény és a *Déli-
 Pancsatantra* is.

A szövegváltozatok közül meg kell még említeni a két, dzsainista²² szerzetesek
 által készített változatot. A korábbi változat, a *textus simplicior* (egyszerűbb szö-
 veg) 850–1199 közt keletkezett, míg a későbbi, a *textus ornator* (díszesebb, bővebb
 szöveg), melyet Purnabhádra készített a *textus simplicior* és a *Tantrakhajika* egy
 újabb változatából, 1199 körül. Mindkettő címe *Pancsákhjánaka* (öt elbeszélésből
 álló könyv), alcíme pedig *Pancsatantra*. Ezek olyan népszerűek lettek, hogy még
 Északnyugat-Indiából is kiszorították az eredeti változatot. A 19–20. században
 a *textus simplicior* vagy a *textus ornator* alapján fordították le a szanszkrit eredetiből
 különböző európai nyelvekre a művet.²³

A *Célravezető cselekvés tankönyve* egyedülállóan gyorsan és széles körben terjedt
 el a keleti és nyugati világban egyaránt. Aloys Greither szerint csak a *Biblia* ismer-
 tebb nála.²⁴ Theodor Benfey német tudós, indológus hajlott arra, hogy az európai
 meseirodalom egészének forrását Indiában, e mű körül keresse.²⁵

¹⁹ Harmatta, 9.

²⁰ Kr. e. 3. – Kr. u. 10. század között beszélt középperzsa nyelv.

²¹ Harmatta, 7.

²² A buddhizmust megelőző, hozzá hasonló bráhmánellenes reformmozgalom az indiai vallási palettán
 (<https://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/dzsain.html> (utolsó letöltés: 2024. február 28.))
Magyar Katolikus Lexikon, II. köt. (Főszerk.): DÍÓs István Budapest: Szent István Társulat 1993,
 742–743.

²³ Harmatta, 21–22.

²⁴ <https://www.kagylokurt.hu/1006/tarsadalomtudomany/a-pancsatantra-nehany-jellemzoje-es-erkezesenek-utvonala.html> (utolsó letöltés: 2024. február 12.)

²⁵ Benfey, XXII.

A *Pancsatantra* Indián kívüli útjának első állomása a Burzoé-féle középperzsa fordítás volt, melynek címe *Karirak és Damanak* az első könyvben („Barátok elvesztése”) szereplő Karataka és Damanaka nevű sakálókra utalva. Az eredeti indiaihoz hasonlóan ez a verzió is elveszett. Ennek két korai fordítása maradt fenn, egy 570 körül keletkezett ószír és egy 8. század első felében készült arab, mely változat szerzője Ibn al-Mukaffa, az abbasszida udvar titkára volt. Ibn al-Mukaffa jelentős változásokat eszközölt a szövegben, törölt mindent, ami a többistenhittel állt kapcsolatban, és nem egyezett az iszlám vallás tanításával. Őt fabulát illesztett a műhöz egy teljesen új egység részeként, melyben a cselszövő Dimna (Damanaka) pere olvasható. Így a fabulák hindu és buddhista vallásból származó amorális jegyeit, amit mondhatnánk úgy is, hogy némely történet „erkölcstelen erkölcsé”, sikerült az iszlám igazságérzetnek megfeleltetnie. Ibn al-Mukaffa változtatta a címet *Kalila ve Dimna-ra* (*Kalila wa-Dimna*).²⁶

Az arab változatról készült először egy kelet-afrikai fordítás (a mai Tanzániában), a 8. században, és 1000 körül egy görög, melyet a bizánci Simeon Seth kb. 80 évvel később, 1080 körül átdolgozott, mely a *Stephanites és Iknelates* címet kapta. Az arabból két héber fordítás is született, a korábbi Joel rabbi a 12. század elején Andalúziában készítette el. Az arab mellett az ő munkája volt az egyik alapja az 1251-es óspanyol verziónak. A *Pancsatantrát* 1270 körül Johannes de Capua fordította először latinra Joel rabbi könyvéből, melynek a *Directorium humanae vitae* címet adta. 1480-ban Anton Pforr *Buch der byspel der alten wysen von geschlechten der welt* címen ezt ültette át német nyelvre. Ezt követően holland, dán, izlandi nyelvre is lefordították. La Fontaine-re is hatással volt a mű, *Fabulái* 12 könyvének utolsó hat kötetében (1678/79, 1693) egy jó tucat mesét átvett,²⁷ melyek alapjául az 1644-ben Párizsban megjelent David Sahid d'Isaphan és Gilbert Gaulmin-féle francia fordítás szolgált. A francia változat címe *Le livre des lumières ou La conduite des rois, composé par le sage Pilpay, Indien* volt, és az 1494-ben, Huszain Vaiz által készített *Anvar i Suhaili* című arab verzió alapján született. Ugyanez az arab verzió volt az eredetije a *Humánum Náme* című, 1540-ben készült török nyelvű fordításnak is. Simeon Seth görög változata alapján adta ki Gottfriedus Starkius (Gottfried Stark) *Specimen Sapientiae Indorum veterum* címmel 1697-ben Berlinben újabb latin fordítását. Néhány, különösen a magyar fordítások szempontjából fontos verziót kiemelve érzékelhető az indiai tanmesegyűjtemény elterjedése.²⁸

A *Pancsatantra* magyar fordításainak sorát Rozsnyai/Rosnyai Dávid (1641–1718), Apafi Mihály erdélyi fejedelem „török deákja”, majd II. Rákóczi Ferenc tolmácsa készítette 1683-ban,²⁹ amikor Szamosújvárott raboskodott. A *Humajon Name* (*Humánum*

²⁶ Stamm, 17.

²⁷ Uo., 18.

²⁸ Uo., 17–18., Landau, Tabelle A.

²⁹ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, XI. köt. Budapest: Hornyánszky V. 1906 [Reprint 1980–1981], 1315.

Náneh) című török verzióból fordította a *Horologium Turcicum et speculum continuum de rebus in orbe externis et internis* (Török óra és folyamatos tükör a világban zajló külső és belső ügyekről) címmel, azonban nem a teljes szöveget ültette át magyarra.

A következő és egyben első teljes magyar fordítás, Báji Patay Sámuel *A' Régi Indusok Böltselkedések, azaz: példákkal jó erkölcsökre tanító könyvetskéje* című munkája Gottfried Stark *Specimen Sapientiae Indorum veterum* latin nyelvű *Pancsatantra*-változatát vette alapul.³⁰ Ellentétben Rozsnyai kéziratban maradt munkájával, ez 1781-ben immár nyomtatásban látott napvilágot, Egerben. A harmadik magyar fordítás 1783-ban *Bidpai és Lokman*³¹ *indiai históriái és költött beszédei* címmel Kolozsvárott jelent meg. A *Pancsatantrát* olaszból Zoltán József kezdte el fordítani, de 1763-ban bekövetkezett halála miatt nem tudta befejezni, ezért Csehi/Tsehi András a francia alapján folytatta, fejezte be és adta ki azt. Utánnomásban Bethlenfalvy Géza és Wojtilla Gyula is közreadta ezt a Kőrösi Csoma Társaság kiadásában Budapesten 1972-ben.³²

A 19–20. századi magyar fordítások már az eredeti szanszkrit szöveget/szövegeket vették alapul. A *Hitópadésából* Brassai Sámuel, Vértessy Dezső,³³ Fiók Károly³⁴ is átültetett részleteket, Molnár Károly hagyatékából pedig 1959-ben Tóth Edit adott ki tizennégy mesét *Nárájana, hasznos tanítások a Hitópadésa meséiből* címmel.³⁵ A legteljesebb és legismertebb magyar nyelvű fordítás Schmidt Józsefnek (1868–1933), az indoeurópai összehasonlító nyelvészet egyetemi tanárának munkája, melynek címe *Pancsatantra, azaz ötös könyv. Az élet-bölcsességek régi indiai tankönyve az emberek és állatok világából való mulattató és tanulságos*

Báji Patay Sámuel (Kép forrása:
Patay Géza: Báji Patay család)

³⁰ GÁLOS Rezső: A Pancatantram és egyik magyar származéka. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 16/2 (1906), 190.

³¹ A címben szereplő Bidpai és Lokman név arab bölcsere, az arab nyelvű mesegyűjtemény nyugaton feltételezett szerzőire utal. Lásd a 13. jegyzetet.

³² *Bidpai és Lokman indiai históriái és költött beszédei*. (Franciából ford.): TSEHI András. (Közread.): BETHLENFALVY Géza/WOJTILLA Gyula. Budapest: Kőrösi Csoma Társaság 1972.

³³ A Hitopadesából. (Ford.): VÉRTESY Dezső. In: *A Losonczy Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értésítője* 1905–1906 (1906), 3–20.

³⁴ *Hitopadesa*. Nárájana. (Ford.): FIÓK Károly. Budapest: Franklin Ny. 1905.

³⁵ *Hasznos tanítások a Hitópadésa meséiből. Nárájana*. (Ford.): MOLNÁR István, (A versfordításokat átdolg.): NAGY László. (Jegyz., utószó): TÓTH Edit/CSILLAG Vera. Budapest: Európa 1959.

történeteknek versekkel tarkázott világhírű gyűjteménye. Ez a fordítás a *textus simplicior* alapján készült. Első kiadása 1924-ben³⁶ jelent meg, majd 1959-ben³⁷ és 1982-ben is kiadták, utóbb *Mesefolyamok óceánja*³⁸ címmel.³⁹ 1992-ben *Pancsatantra. Hindu tanmesék* címmel Balogh Barna fordításában, Balthazár Margit közreműködésével jelent meg.⁴⁰ Legutóbb 2010-ben Szántai Zsolt szerkesztésében adták ki Schmidt József fordítását.⁴¹

A báji kastély 1784-ben a templom falképén (Kép forrása: Patay Géza: Báji Patay család)

Ki volt Báji Patay Sámuel, a fordító?

Családjának első ismert őse, Patay Pál Bethlen Gábor, majd a Rákócziak híve volt. Tokaji házát 1627-ben mentesítették az adófizetés alól. A Patayak Északkelet-Magyarországon, Tokaj-Hegyalja környékén szereztek birtokokat.⁴²

Sámuel 1709. december 13-án született Patay (I.) Sámuel és Udvarhelyi Mária fiaként Taktabájon. Élete folyamán tovább gyarapította a családi birtokokat. Táblabírói tisztséget is betöltött. 1730-ban feleségül vette Szuhay Erzsébetet (1716–1765), a házasságból öt gyermekük született: Mária, Ferenc, József, Erzsébet, (II.) Pál.⁴³ Kezdetben Nyírmadán laktak, majd

³⁶ *Pancsatantra, azaz Ötös könyv: az életbölcsségnek régi indiai tankönyve: az emberek és állatok világából való mulattató és tanulságos történeteknek versekkel tarkázott világhírű gyűjteménye.* (Ford.): SCHMIDT József. Gyoma: Kner 1924.

³⁷ *Pancsatantra azaz Ötös könyv. Az életbölcsségek régi indiai tankönyve.* (Ford.): SCHMIDT József, (Bev., jegyz.): HARMATTA János/GYÖRY Miklós. Budapest: Magyar Helikon 1959.

³⁸ *Mesefolyamok óceánja. Válogatás a szanszkrit elbeszélési irodalomból.* (Vál., utószó, jegyz.): VEKERDI József, (Ford.): JÁNOSY István/et alii, (A versbetéteket ford.): NAGY László/et alii. Budapest: Európa 1982.

³⁹ <https://www.kagylokurt.hu/1006/tarsadalomtudomany/a-pancsatantra-nehany-jellemzoje-es-erkezesenek-utvonala.html> (utolsó letöltés: 2024. február 12.)

⁴⁰ *Pancsatantra. Hindu tanmesék.* (Gyűjt., ford.): BALOGH Barna. (Átdolg., kádenciák): BALTHAZÁR Margit. Budapest: Státikum K. – Jupiter K. [1992]

⁴¹ *Pancsatantra azaz Ötös könyv : az életbölcsségnek régi indiai tankönyve : az emberek és állatok világából való mulattató és tanulságos történeteknek versekkel tarkázott világhírű gyűjteménye.* (Ford.): SCHMIDT József, [Budapest]: Fapadoskönyv.hu 2010.

⁴² PATAY Tibor: 300 éve született a „Pancsatantra” című ősi indiai mű első magyar fordítója. In: *Sárospataki füzetek* 13/2 (2009), 139–140.

⁴³ NAGY Iván: *Magyarország családi czimereivel és nemzedékrendi táblákkal*, IX. köt. Pest: Ráth Mór 1862, 149.

1759 után Bájra költöztek, ahol a kastélyt Lieb Ferenc falképeivel és Patay Sámuel verses felirataival díszítették.⁴⁴ Szeretett feleségével 35 évig éltek együtt, akinek betegsége, majd 1765-ben bekövetkezett halála mélyen megrázta.

Patay Sámuel vallásos életet élő református ember volt, akit családja „istenes Sámuelként” vagy „tiszteletes Sámuelként” emlegetett. A Felső-Tisza-vidék református egyházának vezető személyisége, aki már 23 évesen részt vett a Bodrogkeresztúri Konventen. 1749-ben egyházkerületi értekezést írt, 1763-ban Bécsben Csabai Viktor Andrással vallási sérelmeik ügyében próbáltak eljárni, eredménytelenül. 1756–68 között megválasztották a Tiszántúli Református Egyházkerület főkurátorának. Báji otthona több egyházkerületi értekezletnek is helyet adott.

A Sárospataki Református Kollégium életét rendszeresen figyelemmel kísérte, anyagi támogatást nyújtott az iskolának, támogatta egyházát és a professzorképzést is. Levelei bizonyítják a pataki kollégiummal való szoros együttműködését.

II. József 1781-ben kiadott Türelmi rendelete nyomán ő építtette fel a báji református templomot.⁴⁵ Az építkezés 1782-ben kezdődött, a templomot 1784. november 10-én szentelték fel. A református templomok esetében szokatlan, különleges barokk freskókkal díszített templombelső egyedülálló. A freskókat Lieb Ferenc készítette, megörökítve rajtuk a Patay-címet és a báji kastély 18. századi képét. A templomfalakon Patay Sámuel versei olvashatók, melyek hitéről, istenfélelméről és irodalmi képzettségéről, tehetségéről tanúskodnak.⁴⁶ A templomhoz torony is épült, mely akkoriban még nem volt megengedett.

Sámuel tudományos felkészültségű, irodalmi műveltségű férfi volt, erről árulkodik 1780-ban elkészült *Pancsatantra*-fordítása, melynek 15 szakaszát erkölcsös versekkel látta el.

(Kép forrása: Főegyházmegyei Könyvtár, Eger, H. VIII. 65 saját fotó)

⁴⁴JÁVOR Anna: *Lieb Ferenc, egy rokokó festő Felső-Magyarországon*, Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet 2019. 130. A 128. jegyzet arról tanúskodik, hogy egy próbafeltérás során előkerült a vers néhány strófája.

⁴⁵PATAY Géza/TÉCSŐI MÓRICZ Béla: *A Báji Patay család*. [s.l.]: [Szerző] 2013, 79–91.

⁴⁶Jávor, 78–80. Jávor Anna véleménye szerint a családi hagyománnyal ellentétben a református templomban található feliratok Bánhorváti János (1761–1824) helybéli prédikátor költeményei lehetnek.

Másik művét 1788-ban, halála évében írta, *Egy jó atyának fiait oktató tanítása, melyet tanulásnak kedvéért idegen országokra ki ment, és ott két ifiakkal szoros barátságban esett szerelmes fiának azokkal való társalkodásában és a keresztyén hitnek nevezetesebb ágazatiról való egygyütt beszélgetésben kívánt előadni* címmel. A könyvet Lipcsében adták ki.⁴⁷

Mennyiben tér el a Régi Indusok Böltselkedések szövegváltozat az eredeti alapján készült 1992-es Balogh Barna-féle Pancsatantra-fordítástól?

Patay Sámuel fordítása elején, az Eszterházy püspökhöz szóló ajánlásban is megemlékezik a mű arab, görög, latin és francia nyelvű változatairól, és a mű bevezetésében Persóét, a perzsa, valamint Simeont, „Setnek bölts Mesteré”-t, a görög fordítót is nevesíti. Megírja, hogy arab nyelven *Killille és Dimne*, deákul pedig „*Coronarius Vestigator* az az; nyomozva öszve szerkesztetett oktatásnak módja”⁴⁸ a címe. Gálos Rezső kutatása alapján ismert, hogy Patay Gottfried Stark 1697-ben, Berlinben megjelent, *Specimen Sapientiae Indorum veterum* című munkáját fordította magyarra.⁴⁹

A mű 15 szakaszból áll, mindegyik szakasz végén (kivétel az első szakaszé, mely a másodikéval együtt a második szakasz végén áll) alexandrinusokba szedett erkölcsi tanulság olvasható, mely a fordító saját szerzeménye.⁵⁰

A kerettörténetnek és minden szakasznak Abessalamon, az Indusok királya a főszereplője, aki felszólítja egyik bölcsét, hogy magyarázzon meg neki egy-egy adott szituációt. Az I. szakasz a Pancsatantra első könyvének, a Barátok meghasonlásának felel meg, bár a több évszázados szövegromlás/szövegváltozás erősen megváltoztatott benne bizonyos elemeket, például a három hercegből egy kereskedő három léha fia lett, akik végül meghallgatták apjuk tanácsait. Így indult el a legidősebb fiú kétökrös szekerekkel, melyből az egyik ökröt végül sorsára kellett hagynia. Az állat, túlélvén a nehézségeket, összebarátkozott az oroszlánal. Az ő barátságukat tette tönkre Iknalates, a sakál (Patay fordításában thós) addig-addig intrikálva, míg az oroszlán megölte a bikát. Az eredeti verzióban az első könyv kerettörténete szerint egy kereskedő egyik legszebb bikája került szorult helyzetbe, mely végül összebarátkozott az oroszlánal, aki az intrika hatására megölte. A II. szakasz, Iknalates pere az eredeti *Pancsatantrában* nem szerepel, ez az arab közvetítés során került a műbe, hogy erkölcsi elégtételt szolgáltatva megfeleljen az iszlám és később a keresztyén európai erkölcsi elveknek. A más kultúrkörben

⁴⁷ Szinnyei, X. köt., 478.

⁴⁸ Báji Patay, 1–2. A félreértett cím magyarázatát lásd a lentebb, az 53. jegyzetben.

⁴⁹ Gálos, 185.

⁵⁰ BEÖTHY Zsolt: Rosnyai és a Horologium Turcicum In: *Századok* 20/9 (1886), 811.

való értelmezhetőség az oka, hogy például a Visnu istent vagy más hindu istenségeket megjelenítő mesék is kimaradtak Patay (és forrásai) fordításából.⁵¹ A III. szakasz a barátok megtalálásáról szól, a IV. szakasz pedig arról, hogy miként lehet megismerni az olyan ellenséget, aki jó barátnak tettei magát. Az V. szakaszban a király azt kéri a bölcstől, mondja meg, hogyan szokták elveszteni a megszerzett értékeket. A VI. szakaszban a hebehurgya cselekvés könyvét ismerhetjük fel. A VII. szakaszban az uralkodó arra kíváncsi, hogy egy birodalom megtartásához mire van leginkább szükség: békés türelemre, előrelátásra vagy adakozó jótéteményre? A VIII. szakasz kérdése arra vonatkozik, hogy miképpen egyezhetnek meg ellenségek egy veszedelemben. A IX. szakaszban az uralkodó azt kérdezi, hogy hogyan kell elkerülni az ellenségeskedést, és kiismerni a bosszúállókat. A X. szakaszban a király arra szeretne választ kapni, miképpen tudná kiengesztelni azokat, akiket megsértett. A XI. szakaszban azt szeretné megtudni a bölcstől, hogy kivel kellene jót tennie, és kinek kellene hinnie. A XII. szakaszban feltett kérdés arra keresi a választ, hogy miként lehet szegényből gazdag valaki, a szerencséből pedig boldogtalan. A XIII. szakaszban a király azt kérdezi a bölcstől, hogyan tanulhat valaki az őt ért sérelmekből, szerencsétlenségekből, s hogy felejtethi el, hogy ő maga is okozott sérelmeket másoknak. A XIV. szakaszban a bölcsnek arra a kérdésre kell válaszolnia, hogy milyen tanácsokat érdemes elfogadni. Az utolsó, XV. szakaszban arra kíváncsi a király, hogy miként érheti el az ember, hogy ne legyen telhetetlen, nehogy azt is elveszítse, amivel bír.⁵²

⁵¹ Stamm, 17.

⁵² Báji Patay, eredeti szövegében a különböző szakaszok címe a következő I. szakasz. *ebben Stefanitesről és Iknelatesről illy példázat adatik elő.* 2. II. szakasz. *Parantsolá annakutána a' Király azon böltsnek, adná elő mitsoda ki menetele let Iknelatesnek a' bika meg öletése után.* 104. III. szakasz. *Monda a' Király : ez előmben adott példát már meg-érttettem, de most ollyakrúl mondj előttem példát, a' kik hív barátságba kaptsolva vagynak, és abban fogytig meg-is maradnak.* 140. IV. szakasz. *Ezeket e' szerint a' Királynak a' bölts elő adván, monda nekie , már azt megérttettem ezen példábúl , mi kívántatik az igaz barátságra ; most azt adná elől , mimódon lehet meg-ismérni az olly ellenséget, a' ki magát jó barátnak lenni tsak tettei.* 185. V. szakasz. *Továbbá monda a' király : e' példát jól meg-érttettem : de meg is magyaráznád-meg, 's adná előlbe , hogy az, a' ki valamit kívánt, 's el-érte, de jól meg-örzeni nem tudja, mi módon szokta azt ismét el-veszejteni.* 243. V. szakasz. *A' király szavait ismét kezdé : ezt is meg-érttettem bölts mesterem ! már mondanád meg, kibe lehet az ollyat hasonlítani, a' ki valamelly dolognak vége vitelére felelebb siet, és minekelőtte benne munkás lenne , szinte ugyan gerjedez előre annak valóságát meg-tudni.* 262. VII. szakasz. *Monda a' király : ezt is jól meg-érttettem ; már most akarnám tudni , mi módon tarthatja-meg a' király a' maga birodalmát, és miben áll annak boldog fen maradása ; békességes tőrésben e' , előre való látásban e' , avagy adakozó jó téteményben?* 270. VIII. szakasz. *Továbbá monda a' király a' bölts mesternek ; ezeket is meg-érttettem ; de azt magyarázd már meg nekem : mimódon egyezhetnek-meg egy más közt való két nagy ellenségek a' veszedelemben , mellyből ki-menekedvén ismét egy másnak ellenségeivé léznek?* 302. IX. szakasz. *Továbbá így szólítá-meg a' király a' bölts mestert : már azt meg-érttettem ; hanem most , miképen kellessek az ellenségeskedéseket el-kerülni , és a' bosszú állókat ki esmérni.* 314. X. szakasz. *A' király ismét mondá a' bölts mesternek ; már azoknak állapotjokat által láttam, a' kik egymást gyűlölik ; taníts-meg még arra is , miképen*

Mint látható, a VII. szakasztól a könyv már nem egyezik a szanszkrit *textus simplicior* alapján készült modern fordításokkal.

Gálos Rezső alapos vizsgálata után írta, hogy Báji Patay Sámuel a fordításának alapjául választott latin változatot szinte szóról szóra ültette át magyar nyelvre. Amennyiben Patay eltér Stark szövegétől, az abból ered, hogy félreértette a latint, amint az a mű elején: „Coronarius Vestigator az az; nyomozva öszve szerkesztetett oktatásnak módja” mondatban olvasható.⁵³ Különbőség a fordítások között, hogy Stark az egész fordítás végén foglalja össze az egyes szakaszok tárgyát, Patay pedig az egyes szakaszok végén összegezte versekben a tanulást. A *Régi Indusok Böltselkedések* szövegében szereplő emberek nevében már nem ismerhetők fel az eredeti szanszkrit változat nevei, melynek oka a sok fordítással járó szövegromlás.

Az állatnevek is sokszor változnak, aminek olyan oka is lehet, hogy Patay nem tudta lefordítani az adott szót, mint például a sakál, a thós és likopanther esetében, melyeket páductól és farkastól fajzott állatoknak ír le,⁵⁴ vagy a haltzion madár (az eredeti történet szerint fűrj) és a nereis állat, mely viszont maga a tenger.⁵⁵ Sokszor helyettesíti vagy cseréli fel a különböző állatokat, például gém helyett hattyúról,⁵⁶ időnként sakál helyett rókáról,⁵⁷ poloska helyett bolháról,⁵⁸ delfin helyett teknősről⁵⁹ és szucsí madár helyett hollóról⁶⁰ ír. A Varjak és baglyok háborújában is hollókról, nem pedig varjakról szól.⁶¹ Nyelvtörténeti, nyelvújítási szempontból is sok érdekes

leheszen a' királyoknak meg-engesztelni azokat , kiket magok gondatlanságokból meg-sértettek , 's magoktól el is űztek. 331. XI. szakasz. A' király monda a' bölts mesternek ; ezen példát is értem , már most mondanád meg énnekem , kivel kelletik a királynak jól tenni , 's kinek kelletik binni? 355. XII. szakasz. Mondá a' király : ezt jól meg-értettem ; már most azt is beszélneél elől : miként lehet az meg , hogy valamely szegényből gazdagá legyen valaki ; szerentsésből ellenben boldogtalan. 366. XIII. szakasz. Továbbá mondaná a' király : ezen példát is meg-értettem ; mondanád már meg nekem , miként felejtetheti-el valaki az olly sérelmeket , mellyeket másoknak okozot , noha más ő neki semmi kárt nem tet , és , ha történne , hogy maga gonosszal illetetne , mind abból , mind pedig a' másokon esni szokott szerentsétlenségekből miképen tanulhat. 377. XIV. szakasz. A' király viszont monda a' böltsnek : helyesen mondád , és én magam is ezzel tartok ; de taníts meg már arra is , minemű tanácsokat kelletik szerzeni ; 's azokból , mi hasznos lehet reményleni? 387. XV. szakasz. A' király monda ; már ezt is tudom ; utoljára ezen kérdésemre felelj : mi az oka , hogy azt az embernek ne is kellessék kívánni , a' mit el-nem érhet ; azt pedig miként kell távoztatni , hogy az ember el ne veszítse , a' mivel bír? 396.

⁵³ Gálos, 182. Magyarázata alapján a *Coronarius et Vestigator* (a sakálok neveit tartalmazó) címet próbálta sajátos etimológiával a *Specimen Sapientiae Indorum Veterum* címmel összeegyeztetni.

⁵⁴ Báji Patay, 8.

⁵⁵ Uo., 80.

⁵⁶ Uo., 47.

⁵⁷ Uo., 27.

⁵⁸ Uo., 64.

⁵⁹ Uo., 243.

⁶⁰ Uo., 91.

⁶¹ Uo., 185.

adatot találhatunk a műben, ilyen például a publikán⁶² madár alakja, mely papagáj⁶³ vagy pelikán⁶⁴ is lehetett a latin változatban.

A Régi Indusok Bóltselkedések megjelenítése, kiadása, utóélete

A könyv, amint a címlapján olvasható, 1781-ben jelent meg Egerben, a Püspöki Nyomdában szép, színvonalas kivitelben, Tischler Antal egri mester három rézmetszetével, melyek közül az első hiányzik a könyvtárban őrzött példányokból. Az Eszterházy püspöknek szóló ajánlás és köszönet 1780. mindszent havának (október) 28. napján íródott. Az olvasóhoz címzett bevezetés 1780. karácsony havának (december) 13. napján készült el. A fordítás kézírata tehát legkésőbb 1780. december végén kész volt, ekkor kerülhetett a nyomdába, ahol a következő hónapok valamelyikében jelent meg. Sajnos, a líceumi nyomda számadásai csak 1794-től állnak rendelkezésre, ezért nem tudjuk pontosan megmondani, mikor és hány példányban adták ki a művet. Báji Patay Sámuel Eszterházy Károlyhoz címzett levele⁶⁵ alapján annyi bizonyos, hogy a fordító 1781. október 14. előtt pár nappal Egerben járt, ahol nem sikerült személyesen találkoznia a püspökkel. Ekkorra már kinyomtatták a könyveket, ezekből juttatott 12 példányt Eszterházyinak, és ahogy írja, „hagytam még néhány százat a könyv nyomtatónál”. Ezek közül is, ha szeretne még további példányokat a püspök, az övé lehet, mert „nagy szerencsémnek fogom tartani, hogy ha csak valamely részben is helyet találанд csekély írásom Excellenciád kegyelmes tekintete előtt”. E levél elején is, mint a könyv ajánlásában,

Tischler Antal rézmetszete, mely a Főegyházmegyei könyvtárban található példányokból hiányzik (Kép forrása: https://mandadb.hu/dokumentum/1189125/Boltselkedesek_1781.pdf)

⁶² Uo., 314.

⁶³ CZUCZOR Gergely/FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*, V. köt. Pest: Athenaeum 1870, 361.

⁶⁴ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 3. köt. (Főszerk.): BENKŐ Loránd. Budapest: Akadémiai 1976, 300.

⁶⁵ Magyar Nemzeti Levéltár, Heves Vármegyei Levéltára, XII-3/F VI. classis, Vegyes iratok, Eszterházy püspökhöz intézett levelek 12.nd. Patay Sámuel, Báji, 1781.

a fordító mérhetetlen háláját fejezi ki Eszterházy Károlynak, aki a könyvet kiadta. Mecénását olyan embernek tartja, aki a magyar nyelv, a magyarság felvirágoztatását éppúgy támogatja, mint az erkölcsi megújulást, és mindezekért anyagi áldozatokat is képes hozni.

A könyvből a nyomdában 1794-ben 398 bekötetlen példány volt, ezek darabját 27 krajcárért árusították.⁶⁶ Bár nem minden évből van meg a kimutatás, de 1817-ig követhetjük a könyv forgalmát, amelyből eddigre 60 darabot adtak el; ekkor a nyomdában még 338 példány maradt belőle. 1794-ben a nyomdai kimutatásban olvasható, hogy a kolozsvári raktárban tíz példány van megőrzés alatt. Feltételezhetően ezek közül kerülhettek vissza 1818-ban a nyomdába, ekkor ugyanis a példányok száma 343-ra nőtt.

Az egri Főegyházmegyei Könyvtárba a mű nem Eszterházy püspök idején került be. Több dolog is utal erre: egyrészt nem szerepel a könyvtár első, 18. század végi, valószínűleg Büky József által összeállított nyilvántartásában, sem a másodikban, melyet a 18. század végére, 19. század elejére datálnak. A könyv először a 19. század közepén készült katalógusban szerepel, H. VIII. 65 helyrajzi számmal.⁶⁷ A mai napig is ezen a helyen található.⁶⁸ A könyv kötése is a 19. századra tehető.

A könyv első említését Kazinczy Ferencnél olvashatjuk, aki 1789. október 22-én Egerben járva találkozott Eszterházy püspökkel is, akiről elismeréssel ír abból a szempontból is, hogy „s én ebben is tisztelem őexcellenciájának, a püspöknek bölcsességét, hogy ezen munkát⁶⁹ nem gátolja ugyan, de Egerben nem nyomtatja; holott másoknak írásait, amilyen példák az indusok bölcsessége (profanus mind maga a könyv, mind maga a fordító), tulajdon műhelyéből s tulajdon költségeivel bocsátotta ki”.⁷⁰ Egyébként Kazinczy könyvtárában is megtalálható volt a mű.⁷¹

A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának 1790. évi leltárkönyvében már szerepel a könyv, mely feltételezhetően a kollégiummal ápolt jó kapcsolata miatt Báji Patay Sámuel ajándéka lehetett.⁷² A Magyar Tudós Társaság könyvtárának több más egri kiadvánnyal együtt Joó János ajándékozta a *Régi Indusok Böltselkedéseket*

⁶⁶ Főegyházmegyei Levéltár (Eger), Archivum Vetus 596.

⁶⁷ Főegyházmegyei Könyvtár (Eger), MS 2123 Katalogus Vol. I. 4185/7364 számon.

⁶⁸ 2016-ban Hibay Györgyné ajándékozott a Főegyházmegyei Könyvtárnak egy másik példányt, melynek címlapja hiányzik, állapota pedig rosszabb, mint a könyvtár barokk teremében őrzött köteté.

⁶⁹ Szaicz Leo munkáira vonatkozik Kazinczy megjegyzése.

⁷⁰ KAZINCZY Ferenc: *Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*. Budapest: Szépirodalmi 1979, 559.

⁷¹ GULYÁS József: Kazinczy mint gyűjtő. In: *Kazinczy Ferenc könyvtári gyűjteménye Sárospatakon*. (Szerk.): Kiss Endre József. Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei 2006 (Acta Patakina XIX.), 134.

⁷² Éger Gábor, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára könyvtárosának tájékoztatása alapján.

1835–36-ban.⁷³ Egyetérthetünk tehát Voigt Vilmos véleményével, hogy Patay munkája a maga idejében elterjedt volt.⁷⁴

A 19. század utolsó évtizedeitől kezdve a könyv jelen van a magyar irodalomtörténetben. 1886-ban Beöthy Zsolt⁷⁵ írt róla, 1891-ben szerepelt a Petrik Géza által összeállított *Magyarország bibliographiájában*,⁷⁶ még a *Magyar Pedagógiai Szemlé*ben is megemlékezik róla Németh Gerő 1887-ben.⁷⁷ Gálos Rezső 1906-ban jelentette meg az *Irodalomtörténeti Közlemények* 2. füzetében *A Pancsatantram és egyik magyar származéka* című tanulmányát.

Az utókor Patay művét a magyar regény műfaj előzményének, a széppróza egyik fejlődési állomásának tekinti.⁷⁸ Azon fordítások és adaptációk közé sorolja, melyek a magyar közönség olvasás iránti növekvő igényét éltették.⁷⁹

Báji Patay Sámuel *Régi Indusok Böltselkedések* című könyvének jelentőségét abban látom, hogy a fordító egy világirodalmi jelentőségű művet, a több mint 1000 éves *Pancsatantrát* fordította le az akkor formálódó magyar olvasóközönség számára. Ugyanakkor Eszterházy Károly egri püspök mecénási tevékenységének egy jellemző és nagyon szép példája is egyben. A főpap több okból is elzárkózhatott volna a könyv kiadásától, hiszen a szerző elhivatott református volt, a könyv pedig a távoli „pogány” India bölcsességét teszi közkinccsé. Mindezek ellenére megjelentette a művet Eszterházy, aki elkötelezett katolikus főpap volt, és akinek fontos volt az erkölcsi megújulás, így a reformoktól sem zárkózott el. Lényeges célja volt, hogy legyenek kiművelt emberfők az egyházmegyéjében, ezért próbált egyetemet alapítani Egerben. Patay Sámuel „példákkal jó erkölcsökre tanító könyvecskéjének” kiadásával pedig újabb lehetőséget adott a magyar nyelv és irodalom felvirágzására.

⁷³ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, 3. köt. Buda: Magyar Királyi Egyetem 1857, 224.

⁷⁴ https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HAJB_DERI_1979/?query=R%C3%A9gi%20indusok%20b%C3%B6ltselked%C3%A9sek&pg=315&layout=s, 314. (utolsó letöltés: 2024. február 12.)

⁷⁵ BEÖTHY Zsolt: *A magyar szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*, I. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1886.

⁷⁶ PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája 1712-1860*, III. köt. Budapest: Dobrowsky Á. 1891, 52.

⁷⁷ NÉMETH Gerő: Egy régi érdekes könyv. In: *Magyar Pedagógiai Szemle* 8/10 (1887), 307–308.

⁷⁸ KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest: Akadémiai 1980, 659., TARNAI Andor: A regény kezdetei. In: *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. (Szerk.): KLANICZAY Tibor Budapest: Akadémiai 1964, 549.

⁷⁹ BITSKEY István: *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*. Eger: Heves Megyei Múzeumi Szervezet 1997 (Studia Agriensia 16), 121.